

ERGENLERDE AKRAN ZORBALIĞINA MARUZ KALMANIN CİNSİYET, YAŞ VE İÇE YÖNELİM TÜRÜ PROBLEM DAVRANIŞLAR İLE İLİŞKİSİ

Dilek ŞİRVANLI ÖZEN*

ÖZET

Amaç: Cinsiyet, yaş ve içe yönelim türü problem davranış değişkenlerinin, akran zorbalığına maruz kalma boyutlarını yordamaya katkılarının olup olmadığının belirlenmesi. **Yöntem:** Örneklem, 6, 8 ve 10. sınıflarında öğrenim gören, 189'u kız ve 194'ü erkek olan 383 öğrenciden oluşmuştur. Veri toplamak amacıyla, 'Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği', 'Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği' ve 'Durumluk-Süreklili Kaygı Envanterinin, Sürekli Kaygı Ölçeği' kullanılmıştır. **Sonuçlar:** Zorbalığına maruz kalma tüm alt boyutlarının, içe yönelim türü problem davranışlarca anlamlı olarak yordandığı; cinsiyet değişkeninin de, "açık saldırı" ve "korkutma/sindirime" alt boyutlarında zorbalığa maruz kalmada yordayıcı güce sahip olduğu gözlemlenmiştir. **Tartışma:** Bulgular ilgili literatür çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Ergenlik, cinsiyet, yaş, zorbalığına maruz kalma, içe yönelim türü problem davranışlar

SUMMARY: THE RELATIONSHIP BETWEEN THE ADOLESCENT'S EXPOSURE TO PEER BULLYING AND THEIR SEX, AGE AND INTERNAL PROBLEM BEHAVIORS

Objective: To determine whether the sex, age and internal problem behaviors of the individual play a role in his/her being subjected to sub-dimension of peer bullying. **Method:** As the sampling group 383 students, 189 girls and 194 boys, have been chosen from the 6th, 8th and 10th grades in schools. In this study 'Peer Victimization Scale', 'Children's Depression Inventory' and 'State-Trait Anxiety Inventory's -State Anxiety Scale' were utilized to gather data. **Results:** Internal problem behaviors reasonably predict the exposure to peer bullying's all sub dimensions. However, it is observed that the sex variable has a prediction power of exposure to peer bullying in the sub dimension of "overt victimization" and "terror". **Discussion:** Findings are discussed within the framework of the related literature.

Key words: Adolescence, sex, age, being exposed to peer bullying, internal problem behavior

GİRİŞ

Saldırganlığın bir türünü oluşturan akran zorbalığı kavramı genelde okulda gerçekleşen saldırganlığı tanımlamakta kullanılmaktadır. Bu bağlamda akran zorbalığı, kışkırtma unsuru olmaksızın, aralarında fiziksel ya da psikolojik açıdan güç dengesizliği olan bireylerden, güçlüünün güçsüze bilerek ve isteyerek, sistemli bir biçimde uyguladığı şiddet olarak tanımlanmaktadır (Olweus 1994).

Kurbanlar ve zorbalılar, zorbalık sisteminin parçalarıdır ve bazı araştırmacılar, her bir grubun, diğerini, bu davranışın devam etmesi yönünde pekiştirdiğini belirtmektedir. Saldırgan davranışta bulunan kişiler 'zorba' olarak adlandırılırken (Newman ve ark. 2000); zorbalığa maruz kalan kişiler ise, 'kurban' olarak adlandırılmaktadır (Smith 1991). Ayrıca, zorbalık, çeşitli boyutlarda gerçekleşebilmekte ve farklı araştırmacılar buna ilişkin farklı sınıflamalar yapmaktadır. Örneğin Olweus (1994), akran zorbalığını 'doğrudan' ve 'dolaylı' şeklinde iki kategoriye ayırırken; Mynard ve Joseph (2000), akran zorbalığını 'fiziksel', 'sözel', 'ilişkisel' ve 'kişisel eşyalara sal-

dırı' olmak üzere dört boyutta tanımlamaktadır. Anılan sistemi kurbanlar açısından irdelediğimizde, konuyla ilgili olarak yapılan çalışmalar, %9 ile %26 arasında değişen oranda okul dönemi çocuğunun, zorbalığa maruz kaldığını rapor etmektedir (Andreou 2000, Olafsen ve Viemero 2000). Bu oranlar, ülkemizde konuyla ilgili olarak yapılan çalışmalardan elde edilen bulgularla tutarlık göstermektedir (Dölek 2002, Gültekin 2003, Kapçı 2004, Pekel-Uludağlı ve Uçanok 2005, Yıldırım 2001). Dolayısıyla, okul çağı çocuklarının oldukça büyük bir bölümünün, bu olumsuz deneyimle karşı karşıya kaldıkları söylenebilir.

Akran zorbalığı, sosyal ortamlarda çok erken yaşlarda, anaokulu yıllarından itibaren görülebilmekte, hatta bazı çocuklar açısından, zorbalığa maruz kalma, bu yaşlardan itibaren kronik hale gelebilmektedir (Marsh ve ark. 2001, Wolke ve ark. 2001). Akran zorbalığına hedef olmanın neden bir grup çocuk için daha fazla geçerli ve sürekli bir yaşantı haline geldiği sorusuna cevap aramak amacıyla, literatürde, bu çocukları diğer çocuklardan ayıran çeşitli özellikleri belirlemeye yönelik olarak yapılan çalışmalar yer almakta-

* Psk. Doç. Dr., Okan Üniv. Psikoloji Bölümü, İstanbul

dır. Bu bağlamda yapılan çalışmalar genel olarak incelendiğinde, akran zorbalığına maruz kalan çocukların kaygılı, güvensiz ve atılgan olmayan (Schuster 1996); düşük benlik saygısına sahip ve sık sık arkadaşları tarafından reddedilen (Kochenderfer-Ladd ve Skinner 2002); kendi haklarını aramayan, sosyal olarak yetersiz davranışlar sergileyen ve nadiren girişimci davranışlarda bulunan (Schwartz ve ark. 1993, Yıldırım 2001); olumsuz benlik algısına sahip (Marsh ve ark. 2001, Şirvanlı-Özen 2006); akranları tarafından sürekli yardım arayan kişiler olarak görülen ve buna bağlı olarak da beceriksiz olarak algılanan (Boulton ve Smith 1994, Pekel-Uludağlı ve Uçanok 2005); anneleriyle, özellikle erkek çocukların, çok yakın ve kontrolcü bir ilişkiye sahip olan (Şirvanlı-Özen 2006); söz dinleyen, içine kapanık ve yalnızlık duygusu yaşayan (Schwartz ve ark. 2002); depresif ve kaygılı (Prinstein ve ark. 2001, Schwartz 2000); başkalarıyla daha az işbirliğine giren (Rigby ve ark. 1997); iç kontrol odakları düşük (Andreou 2000); dışa yönelim türü davranışlar sergileyen (Deater-Deckard 2001) ve çevrelerinden az sosyal destek algılayan (Rigby 2000) çocuklar oldukları bildirilmektedir. Anılan çalışmalarda, sözü geçen değişkenler, bazı araştırmalarda “yordayıcı”, bazılarında “yordanan”, bazılarında ise hem “yordayıcı” hem de “yordanan” değişkeni şeklinde incelenmiştir. Yukarıda sözü edilen araştırma bulguları, zorbalığa maruz kalan çocukların ne gibi özelliklere sahip olduklarının irdelenmesi gerekliliğini düşündürmektedir ki, bu araştırmada da, içe yönelim türü problem davranışların olası etkisi, zorbalığa maruz kalma alt boyutları açısından, yordayıcı değişken olarak incelenmiştir.

Öte yandan, ilgili literatür irdelendiğinde, demografik değişkenlerin de (cinsiyet ve yaş), akran zorbalığına maruz kalmayla ilişkili olabileceği görülmektedir. Cinsiyet değişkeni bağlamında yapılan çalışmalara bakıldığında, çelişik sonuçlar göze çarpmaktadır. İlgili bir grup araştırma, erkek öğrencilerin, kızlara oranla daha fazla akran zorbalığına maruz kaldığını bildirirken (Şirvanlı-Özen 2006, Wolke ve ark. 2001); diğer bir grup araştırma, akran zorbalığına maruz kalmada cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık olmadığını (Kochenderfer-Ladd ve Skinner 2002, Pekel-Uludağlı ve Uçanok 2005, Schwartz ve ark. 2002) belirtmektedir. Bir diğer grup araştırma bulgusu ise, akran zorbalığına maruz kalmada cinsiyet açısından var olan fark-

lılığın niceliksel değil, niteliksel olduğunu bildirmektedir. Buna göre, fiziksel saldırganlığa erkekler daha fazla maruz kalırken (Gültekin ve Sayıl 2005, Mynard ve Joseph 2000, Wolke ve ark. 2001); ilişkisel ya da dolaylı zorbalığa kızlar daha fazla maruz kalmaktadırlar (Dölek 2002, Mynard ve Joseph 2000). Cinsiyete benzer şekilde, akran zorbalığına maruz kalmada yaşa göre farklılık olup olmadığı konusunda da, literatürde çelişik bulgulara rastlanmaktadır. Bir grup araştırma bulgusu, akran zorbalığına maruz kalmada yaşla birlikte azalma olduğunu belirtirken (Salmon ve ark. 1998, Şirvanlı-Özen 2006); diğer bir grup araştırma bulgusu, yaşa bağlı bir farklılığın bulunmadığını (Andreou 2000) bildirmektedir. Bir grup araştırma bulgusu ise, farklılaşmanın nicelikselden ziyade niteliksel yönde olduğuna işaret etmektedir. Fiziksel zorbalığa maruz kalma, yaşla birlikte düşüş gösterirken; sözel zorbalığa maruz kalmada herhangi bir düşüş olmadığı gibi, bazı durumlarda sözel zorbalık oranında, yaşla birlikte artış olabileceği de bildirilmektedir (Perry ve ark. 1989). Söz edilen bulgulardan da anlaşılacağı gibi, cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre, akran zorbalığına maruz kalma açısından farklılıklar olabilmektedir. Bu noktadan hareketle, bu araştırmada, cinsiyet ve yaş değişkeni analize dahil edilerek, anılan iki değişken açısından, akran zorbalığına maruz kalma boyutlarının farklılık gösterip göstermediği irdelenmiştir.

Söz edilen tüm bu bulgular, yaş ve cinsiyete göre farklılık göstermekle birlikte, akran zorbalığına uğrayan çocukların sahip oldukları çeşitli duygusal ve davranışsal özelliklerinin onları akranlarından gelebilecek saldırılara açık hale getirebileceğini ve maruz kalınan zorbalık sonucunda da, bu özelliklerin daha da güçlenerek devam edebileceğini göstermektedir.

Ancak, farklı bir kültürel örüntüye sahip olan ülkemizde, konuya ilişkin olarak yapılan çalışmalar irdelendiğinde, çok uzun yıllardır ve yaygın olarak yaşadığımız bu problemi, genelde “çocuktur kavga eder” tarzında kültüre özgü düşüncelerle göz ardı ettiğimiz ve çok fazla inceleme yapmadığımız görülmektedir. Nitekim bu konudaki ilk çalışmalar, batıda 1970’lerin sonlarında başlarken, ülkemizde, 2000’li yıllarda başlamıştır (Akgün 2005, Çinkır ve Karaman-Kepençi 2003, Dölek 2002, Gültekin 2003, Kapçı 2004, Pekel 2004, Şirvanlı-Özen 2006, Yıldırım, 2001). Bu araştırma, var olan bu araştırma eksik-

liğine bir ölçüde katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Öte yandan, önceki alt bölümlerde aktarılan araştırma bulgularından da görülebileceği gibi, batı kökenli çalışmalarda, zorbalığa maruz kalanların depresyon ve kaygı gibi içe yönelim türü davranış problem düzeylerinin yüksek olduğu belirtilmektedir (Prinstein ve ark. 2001, Schwartz 2000). Ancak ülkemizde, bu değişkenlere ilişkin olarak yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Tüm bu noktalardan hareketle, bu çalışmada, ergenlerde, cinsiyet, yaş ve içe yönelim türü problem davranışların, akran zorbalığına maruz kalmayı yordamaya katkıları belirlenmeye çalışılmıştır.

YÖNTEM

Örneklem

Araştırmanın örneklemini, İstanbul'daki üst-orta sosyo-ekonomik statüyü temsil eden okullardan seçilen beş farklı özel ilköğretim okulu ve özel lisesinin 6, 8 ve 10. sınıflarında öğrenim gören, 189'u (% 49.3) kız ve 194'ü (% 50.7) erkek olan 383 öğrenci oluşturmuştur. Örneklem yaş ortalaması sırasıyla 6. sınıf öğrencileri (n= 153) için 12.08 (ss= 0.37); 8. sınıf öğrencileri (n= 133) için 14.21 (ss= 0.52) ve 10. sınıf öğrencileri (n= 95) için 16.78 (ss= 0.47)'dir.

Veri Toplama Araçları

Demografik ölçümler: Katılımcıların yaş, cinsiyet, anne-babanın evlilik durumu gibi sahip oldukları demografik özellikler, 'Demografik Bilgi Formu' ile belirlenmiştir.

Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği: Araştırmada katılımcıların akran zorbalığına maruz kalma düzeylerini belirlemek amacıyla Mynard ve Joseph (2000) tarafından geliştirilen 'Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği' kullanılmıştır. Orijinal ölçek kendini bildirim türünde olup, 3 basamaklı cevaplandırılan 16 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek toplam puan 32, en düşük puan ise '0'dır. Puanlardaki yükselme, kişinin akran zorbalığına sıklıkla hedef olduğunu, düşük puan ise nadiren hedef olduğunu ya da hiç olmadığını göstermektedir. Gültekin ve Sayıl (2005) tarafından yapılan Türkiye uyarlama çalışması sonucunda ölçeğin korkutma/sindirme (örn.'beni çeşitli vurucu ve kırıcı aletlerle tehdit ederler'), alay (örn.'bana isimler takarlar'), açık

saldırı (örn.'beni tekmelerler'), ilişkisel saldırı (örn.'arkadaşlarımla aramı bozmaya çalışırlar') ve kişisel eşyalara saldırı (örn.'paramı çalarlar') olmak üzere, faktör sayısı 5 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik düzeyinin tatmin edici olduğu bildirilmektedir (Gültekin ve Sayıl 2005). Bu araştırma bağlamında, ölçeğin güvenilirliğine ilişkin olarak yapılan analizler sonucunda ise, Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları, ölçeğin tamamı için .92, alt ölçeklerden korkutma/sindirme için .76, alay için .80, açık saldırı için .79, ilişkisel saldırı için .75 ve kişisel eşyalara saldırı için de .80 olarak bulunmuştur.

Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği: Araştırmada katılımcıların, içe yönelim türü problem davranışlardan biri olan, depresif belirti düzeylerini belirlemek amacıyla Kovacs (1981) tarafından geliştirilen 'Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği' kullanılmıştır. Ölçek kendini bildirim türünde olup, toplam 27 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 54'dür. Toplam puandaki yükseliş, depresif belirtilerin yüksekliğine işaret etmektedir. Ölçeğin Türkiye uyarlaması Öy (1991) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirliğine ilişkin olarak yapılan analiz sonucunda, test-tekrar test güvenilirliği .80 olarak bulunmuştur. Ölçeğin geçerliğine ilişkin olarak ise, ölçüt ve yapı geçerliğine bakılmış ve geçerliliğinin tatmin edici düzeyde olduğu belirtilmiştir (Öy 1991). Bu araştırma bağlamında, ölçeğin güvenilirliğine ilişkin olarak yapılan analizler sonucunda ise, Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .82 olarak bulunmuştur.

Sürekli Kaygı Ölçeği: Araştırmada katılımcıların, içe yönelim türü problem davranışlarından biri olan, kaygı düzeylerini belirlemek amacıyla, Spielberger ve arkadaşları (1970) tarafından geliştirilen 'Durumluk-Sürekli Kaygı Envanterinin Sürekli Kaygı Ölçeği' kullanılmıştır. Ölçek kendini değerlendirme türünde, sözel ve bireysel ya da grup uygulamalı bir kişilik ölçeği olup, bireylerdeki kaygı yatkinliğindeki kalıcı ve bireysel farklılıkları ölçmeyi hedeflemektedir. Yirmi maddeden oluşan ölçekten alınabilecek en düşük puan 20, en yüksek puan 80'dir. Puandaki yükselme, kaygı seviyesinin yükseldiğini göstermektedir. Ölçeğin, Öner ve LeCompte (1983) tarafından yapılan Türkiye uyarlama çalışması sonucunda, geçerlik ve güvenilirlik düzeyinin tatmin edici düzeyde olduğu bildirilmektedir. Bu araştırma bağlamında, ölçeğin güvenilirliğine ilişkin olarak yapılan

analizler sonucunda ise, Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .92 olarak bulunmuştur.

İşlem

Araştırma, okul idarelerince ders saatleri açısından uygun görülen sınıflarda yürütülmüştür. Uygulama, kendileri gönüllü olan ve verilerinin kullanılmasına izin veren katılımcılarla, ders saatleri içinde, sınıflarda toplu olarak gerçekleştirilmiştir. Öğrenciler, kendilerine verilen ölçekleri yanıtlamaya başlamadan önce, araştırmacılar tarafından, akran zorbalığının ne olduğu konusunda bilgilendirilmiş ve ölçeklerin yönergeleri kendilerine açıklanmıştır. Öğrencilerden, ölçek formlarının herhangi bir yerine isim yazmamaları istenmiş, kendilerinden toplanan bilgilerin sadece araştırmacılar tarafından okunacağı, okul yönetimi, öğretmenler veya velilerine bu bilgilerin verilmeyeceği bildirilmiştir. Sıra etkisini ortadan kaldırmak amacıyla, ölçeklerin sırası, değiştirilmiştir. Her bir uygulama ortalama 30-35 dakika sürmüştür.

BULGULAR

Araştırmanın amacı çerçevesinde öncelikle, cinsiyet, yaş, iç yönelim türü problem davranışlar, akran zorbalığına maruz kalma alt boyutları arasındaki korelasyonlar Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu Tekniği kullanılarak hesaplanmış ve korelasyon matrisi Tablo 1’de verilmiştir.

Buna ek olarak, anılan amaca yönelik, elde edilen verilere hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır. Bu regresyon analizi sırasında, bağımsız etkilerini görebilmek amacıyla, cinsiyet ve yaş birinci aşamada denkleme girilirken; araştırmanın amacı doğrultusunda, iç yönelim türü problem davranışlar (depresif belirti ve kaygı) ikinci aşamada denkleme alınmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 2 ve Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 2’den de görülebileceği gibi, ergenlerin “açık saldırı” ve “korkutma/sindirme” alt boyutlarında zorbalığa maruz kalmalarında, iki blokta analize sokulan değişkenlerin, anılan boyutlardaki varyansın, sırasıyla, %12 ve

Tablo 1 : Cinsiyet, Yaş, Depresif Belirti, Kaygı, Akran Zorbalığına Maruz Kalma Alt Boyutları Arasındaki Korelasyonlar

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	cinsiyet	yaş	depresif belirti	kaygı	korkutma/sindirme	alay	açık saldırı	ilişkisel saldırı	kişisel eşyalara saldırı
1	-								
2	.07	-							
3	.11*	.003	-						
4	-.13**	-.02	.37**	-					
5	.14**	-.03	.30**	.24**	-				
6	.04	-.08	.30**	.24**	.52**	-			
7	.19**	-.08	.25**	.19**	.60**	.62**	-		
8	-.04	.007	.19**	.18**	.47**	.51**	.42**	-	
9	-.03	-.03	.14**	.19**	.39**	.33**	.28**	.45**	-

*p<.05

**p<.01

Tablo 2 : Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonucunda Ergenlerde Zorbalığa Maruz Kalma Olasılığını Korkutma/Sindirme ve Açık Saldırı Alt Boyutlarında Yordayan Değişkenler

Analiz Aşaması	Yordayıcı Değişkenler	KORKUTMA/SİNDİRME						AÇIK SALDIRI						
		R2	Uyarlanmış R2	SH	B	Beta	F	R2	Uyarlanmış R2	SH	B	Beta	F	
1	I. Demografik Değişkenler	.02	.02	1.48			4.05*	.04	.04	1.66				8.77**
					.42	.14					.66	.19		
					-.03	-.04				-.09	-.10			
2	II. İç Yönelim Türü Problem Davranışlar	.13	.12	1.40			13.81**	.12	.11	1.60				12.31**
					.05	.22					.04	.17		
					.02	.18				.02	.01			

*p<.05

**p<.01

%13'ünü (R2) açıkladığı görülmektedir. Her aşamada tek başına katkısı olan değişkenlerin standardize edilmiş regresyon katsayılarına göre (β), yordayıcı değişkenlerden birinci aşamada analize sokulan cinsiyetin, ergenlerin açık saldırı ($t= 3.86$; $p < .01$) ve korkutma/sindirme ($t= 2.77$; $p < .01$) boyutlarında akran zorbalığına maruz kalma puanlarının yordanmasında anlamlı katkısı olduğu görülmektedir. Buna ek olarak, ikinci aşamada analize sokulan değişkenlerden, depresif belirti düzeyinin, ergenlerin hem açık saldırı ($t= 3.18$; $p < .01$) hem de korkutma/sindirme ($t= 4.17$; $p < .01$) alt boyutlarında akran zorbalığına maruz kalma puanlarının yordanmasında bağımsız ve anlamlı katkısının olduğu görülmektedir. Son olarak, ikinci aşamada analize dahil edilen değişkenlerden bir diğeri olan kaygı düzeyinin, ergenlerin açık saldırı ($t= 2.92$; $p < .01$) ve korkutma/sindirme ($t= 3.34$; $p < .01$) alt boyutlarında zorbalığa maruz kalma puanları üzerinde anlamlı katkısının olduğu gözlenmektedir.

zorbalığa maruz kalmalarındaki katkısının da anlamlı olduğu gözlenmektedir (Tablo 3).

TARTIŞMA

Bu araştırma sonucunda, ergenlerin akran zorbalığına maruz kalıp kalmamalarında, cinsiyet ve içe yönelim türü problem davranışların anlamlı yordayıcıları olduğu; yaşın ise (12-16 yaş arası) anlamlı bir katkı sağlamadığı görülmektedir.

Elde edilen bulgular, demografik değişkenler olan, yaş ve cinsiyet açısından incelendiğinde, zorbalığa maruz kalmada, çalışmanın yapıldığı yaş grupları açısından, herhangi bir değişim olmadığı; ancak, erkeklerin kızlara oranla daha fazla "açık saldırı" ve "korkutma/sindirme" boyutlarında zorbalığa maruz kaldıkları görülmektedir. Bu bağlamda, gerek yaş gerekse cinsiyete ilişkin literatürde var olan bulgular çelişik sonuçlar vermektedir. Var olan bulguların bir kısmı, akran zorbalığına maruz kalmada

Tablo 3 : Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonucunda Ergenlerde Zorbalığa Maruz Kalma Olasılığını İlişkisel Saldırı, Alay ve Kişisel Eşyalara Saldırı Alt Boyutlarında Yordayan Değişkenler

Analiz Aşaması	Yordayıcı Değişkenler	İLİŞKİSEL SALDIRI						ALAY						KİŞİSEL EŞYALARA SALDIRI					
		R2	Uyarlanmış R2	SH	B	Beta	F	R2	Uyarlanmış R2	SH	B	Beta	F	R2	Uyarlanmış R2	SH	B	Beta	F
1	I. Demografik Değişkenler cinsiyet yaş	.002	-.004	2.06	-.16	-.04	.30	.01	.003	2.34	.22	.05	1.49	.002	-.004	1.37	-.06	-.02	.30
2	II. İçe Yönelim Türü Problem Davranışlar depresyon kaygı	.05	.04	2.01	.04	.15	5.08**	.11	.10	2.21	.08	.24	12.12**	.04	.03	1.35	.02	.08	4.25**

* $p < .05$

** $p < .01$

Diğer alt boyutlara ilişkin bulgulara bakıldığında, ergenlerin "ilişkisel saldırı", "alay" ve "kişisel eşyalara saldırı" alt boyutlarında akran zorbalığına maruz kalmalarını, ikinci aşamada analize dahil edilen değişkenlerin, toplam varyansın, sırasıyla %5, %11 ve %4'ünü (R2) açıkladığı görülmüştür. Katkısı olan değişkenlerin beta değerleri incelendiğinde, kaygı düzeyinin, ergenlerin ilişkisel saldırı ($t= 2.17$; $p < .05$), alay ($t= 2.89$; $p < .01$) ve kişisel eşyalara saldırı ($t= 2.93$; $p < .01$) boyutlarında zorbalığa maruz kalma puanlarının yordanmasında anlamlı katkısı olduğu görülmektedir. Ayrıca, katkısı olan değişkenlerden, depresif belirti düzeyinin ise, ergenlerin ilişkisel saldırı ($t= 2.73$; $p < .01$) ve alay ($t= 4.48$; $p < .01$) alt boyutlarında

yaşa bağlı olarak farklılık olmadığını (Andreou 2000) ve cinsiyetler açısından da, var olan farklılığın nicelikselden ziyade niteliksel olduğunu, fiziksel saldırganlığa erkeklerin daha fazla maruz kaldığını (Gültekin ve Sayıl 2005, Wolke ve ark. 2001) belirtmektedir. Bu bağlamda, bu araştırmadan elde edilen bulgunun, ilgili bulguları destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Öte yandan, elde edilen bulgular, içe yönelim türü problem davranışlar çerçevesinde incelendiğinde, ergenlerin depresif belirti ve kaygı düzeyleri ile akran zorbalığına maruz kalmaları arasında olumlu yönde ilişki olduğu görülmektedir. Bu bulgu, konuyla ilgili olarak yapılan diğer çalışmaların bulgularını, genel olarak destekler niteliktedir. Yapılan çalışmalar, zor-

balığa maruz kalan çocukların, kalmayanlara oranla daha depresif ve kaygılı (Prinstein ve ark. 2001, Schwartz 2000) olduklarını bildirmektedir. Benzer şekilde, Hawker ve Boulton (2000), 23 çalışmayı içeren meta analiz sonucunda, akran zorbalığına maruz kalmanın, depresyonla çok güçlü bir ilişki gösterdiğini belirtirken; sosyal ve genel benlik saygısıyla orta düzeyde; kaygı ile ise, düşük düzeyde ilişki gösterdiğini belirtmektedir ki, bu bulgu da, bu araştırmadan elde edilen bulgu ile örtüşmektedir. Bunlara ek olarak, literatürde, akran zorbalığının birden fazla türüne maruz kalan çocukların, tek bir türüne maruz kalanlara oranla daha yüksek düzeyde depresyon ve yalnızlık duygusu yaşadıkları belirtilmektedir (Prinstein ve ark. 2001, Wolke ve ark. 2001). Bu araştırmada da, yaşla birlikte akran zorbalığına maruz kalmada bir değişim olmadığı görülmekte, bu da bir anlamda, çocukların birden fazla alanda zorbalığa maruz kaldıklarının göstergesi şeklinde düşünülebilir.

Ayrıca, akran zorbalığına maruz kalmanın, içe yönelim türü problem davranışlarla ilişkisine yönelik bu araştırmadan elde edilen bulgu, zorbalığa maruz kalmanın alt boyutları çerçevesinde irdelendiğinde, ilgili değişkenlerin, doğrudan veya fiziksel zorbalık olarak adlandırılan, açık saldırı ve korkutma/sindirme boyutlarındaki varyansın %12 ve %13'ünü açıklarken; dolaylı zorbalık olarak sınıflandırılan, ilişkisel saldırı ve kişisel eşyalara saldırı boyutlarındaki zorbalığa maruz kalmanın %5 ve %4'ünü açıklamıştır. Bu da, içe yönelim türü problem davranışlar sergileme ile doğrudan veya fiziksel zorbalığa maruz kalma arasındaki ilişkinin daha kuvvetli olabileceği şeklinde düşünülebilir.

Buna ek olarak, bu araştırmada yordayıcı değişkenlerin etkileşimi yönünde bir analiz yapılmamış olmakla birlikte, zorbalığa maruz kalma alt boyutlarının, içe yönelim türü problem davranışlarla olan ilişkisinin, cinsiyet değişkeni ile birlikte değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Anılan bağlamda, bu araştırmada, hem içe yönelim türü problem davranışların hem de cinsiyetin, açık saldırı ve korkutma/sindirme alt boyutlarında zorbalığa maruz kalmada bağımsız katkıları görülmüştür. Bu da bir anlamda, erkek ergenlerde, içe yönelim türü davranış problemi sergileme ile fiziksel zorbalığa maruz kalma arasında ilişki olabileceği şeklinde

yorumlanabilir. Literatürde, depresyon ve kaygıyı da içine alan, içe yönelim türü problem davranışların, kızlarda, erkeklere oranla daha yaygın olduğu belirtilmektedir (Harold ve Conger 1997). Dolayısıyla, erkeklerde çok fazla beklendi olmayan içe yönelim türü problem davranış sergileme, bu çocukların, zorbalara "kendini savunamayacak" olduklarının sinyallerini verebileceği; bunun da, onların, herkesin görebileceği şekilde açık zorbalıkla karşılaşabilme olasılıklarını artırabileceği düşüncesini akla getirmektedir.

SONUÇ

Ergenlerde, depresif belirti ve kaygı gibi içe yönelim türü davranış problemleri sergileme ile akran zorbalığına maruz kalma olasılığı arasında ilişki olduğu ve bu durumun, özellikle erkek ergenlerin, fiziksel saldırılara maruz kalmalarında daha fazla görülebileceği gözlenmektedir.

Araştırmalarda da belirtildiği gibi, akran zorbalığı gerek batıda gerekse ülkemizde son derece yaygın ve önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmakta ve çok fazla öğrencinin mutsuz olması, okula devamsızlık yapması, akademik başarısızlık ve çeşitli uyum problemleri yaşamaması gibi sorunları beraberinde getirebilmektedir. Ayrıca erken yaşlarda bu tür deneyimler yaşamamanın, kişide uzun süreli olumsuz izler kalmasına da neden olabilmektedir. Dolayısıyla bu tür olayların önlenmesi için, bu araştırmadan elde edilen bulguların, farklı örneklerde ve farklı yordayıcı değişkenler açısından, gelecekteki araştırmalarla da desteklenmesi ve zenginleştirilmesi halinde, önem arz edeceği düşünülmektedir. Bilindiği gibi, zorbalığa maruz kalma, olumsuz bir takım sonuçlara neden olabileceği gibi, bazı durumlarda da, önceden sahip olunan özellikler, kurban rolünde olunacağını habercisi olarak karşımıza çıkabilmektedir. Dolayısıyla, bu problemin üstesinden gelebilmek için, yapılması planlanan önleme çalışmalarında, öncelikle bu "olası kurbanların" kimler olabileceğinin belirlenmesi ve problemin daha yaşanmadan çözülebilmesine yönelik girişimlerde bulunulmasında yarar görülmektedir. Bu tür önleme programları, ayrıca, bu çocukların birçok farklı alanda da başarılarının artmasını ve kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlayabilecektir. Ayrıca bu şekilde, hem olası kurban rolünde olabileceklerin, bu olumsuz deneyimi yaşamaları engellenirken;

hem de, zorbalanın da bir şekilde kendilerine hedef seçebilecekleri kurban akranları yok etmek ya da azaltmak suretiyle, onların da bu davranışlarının bir ölçüde sönmesini sağlayabiliriz.

Ancak bu araştırmanın belli kısıtlılıkları vardır. Bunlardan bir tanesi, bu çalışmada sadece iki yordayıcı değişken grubunun incelenmiş olmasıdır. Halbuki akran zorbalığına maruz kalmada daha fazla yordayıcı değişken olabileceği düşünülmektedir (örneğin, kontrol odağı, atılganlık, yalnızlık, erken bağlanma stilleri, çocuklukta ana-baba kabul ve reddi vb. gibi). Dolayısıyla, bundan sonra konuyla ilgili olarak yapılacak çalışmalarda, kurban olmayı yordayabilecek olası diğer değişkenlerin de belirlenmesinde yarar görülmektedir. Ayrıca, bu araştırma, ergen grubu üzerinde, enlemesine kesitsel desende yapılmış bir araştırma olup, sadece ilişkilere işaret etmekte, nedensel açıklamalar getirmemektedir. Dolayısıyla bulguların bu bağlamda değerlendirilmesinde ve ileride yapılacak olan benzer çalışmaların, daha küçük yaşlardan başlayan ve boylamsal desen çerçevesinde planlanmasında yarar görülmektedir. Bunlara ek olarak, bu çalışmada sadece 'kurban'lar üzerinde incelemeler yapılmıştır. Oysaki bilindiği gibi, zorbalık sisteminin bir diğer parçası da, zorbalardır. Bu noktadan hareketle, ileride yapılacak çalışmalarda, sistemin bu diğer parçasını oluşturan, 'zorba' olmanın da olası yordayıcılarının belirlenip, önleme çalışmalarında, o bilgilerin de kullanılması sağlanabilirse, büyük ölçüde bu problemin önüne geçilebileceği düşünülmektedir. Araştırmada yer alan bir diğer kısıtlılık, çalışma verilerinin sadece ergenlerin kendilerinden elde edilmiş olmasıdır. Bu bağlamda, özellikle zorbalığa maruz kalma düzeyinin belirlenmesinde, ergenlere ek olarak, öğretmenlerden ve akranlardan da bilgi alınmasında, elde edilen bilgilerin güvenilirliği açısından yarar görülmektedir. Son olarak, araştırma örnekleminin üst orta sosyo-ekonomik düzeyi temsil eden özel okullardan seçilmiş olması ve dolayısıyla elde edilen sonuçların sadece o sosyo-ekonomik düzeye genellenebilir olması da, bu araştırmanın kısıtlılıklarından biridir. Bu noktadan hareketle, bundan sonra yapılacak çalışmalarda, farklı sosyo-ekonomik düzeylerden gelen çocuk ve ergenlerin incelenmesinde yarar görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akgün S (2005) Akran zorbalığının anne-baba tutumları ve anne-baba ergen ilişkisi açısından değerlendirilmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, H.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Andreou E (2000) Bully/victim problems and their association with psychosocial constructs in 8 to 12 year old Greek school children. *Aggress Behav* 26: 49-56.
- Boulton MJ, Smith PK (1994) Bully/victim problems in middle-school children: Stability, self-perceived competence, peer perceptions and peer acceptance. *Br J Dev Psychol* 12: 315-329.
- Çınkır Ş, Karaman-Kepeneci Y (2003) Öğrenciler arası zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 34: 236-253.
- Deater-Deckard K (2001) Annotation: Recent research examining the role of peer relationships in the development of psychopathology. *J Child Psychol Psychiatry* 42: 565-579.
- Dölek N (2002) Öğrencilerde zorbaca davranışların araştırılması ve bir önleyici program modeli. Yayınlanmamış Doktora Tezi, M.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gültekin Z (2003) Akran zorbalığını belirleme ölçeği geliştirme çalışması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, H.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara..
- Gültekin Z, Sayıl M (2005) Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği geliştirme çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları* 15: 47-61.
- Harold GT, Conger RD (1997) Marital conflict and adolescent distress: The role of adolescent awareness. *Child Dev* 68(2): 333-350.
- Hawker DS, Boulton MJ (2000) Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: a meta-analysis review of cross-sectional studies. *J Child Psychol Psychiatry* 41: 441-455.
- Kapçı EG (2004) İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 1: 1-13.
- Kochenderfer-Ladd B, Skinner K (2002) Children's coping strategies: Moderators of the effects of peer victimization? *Dev Psychol* 38: 267-278.
- Kovacs M (1981) The Children's Depression Inventory (CDI). *Psychopharmacol Bull* 21: 995-998.
- Marsh HW, Parada RH, Yeung AS ve ark. (2001) Aggressive school trouble makers and victims: A longitudinal model examining the pivotal role of self-concept. *J Educ Psychol* 93: 411-419.

ŞİRVANLI ÖZEN

Mynard H, Joseph S (2000) *Development of the Multidimensional Peer Victimization Scale*. *Aggress Behav* 26: 169-178.

Newman D, Horne A, Bartolomucci C (2000) *Bully Busters: A teacher's manual*. Champaign, IL: Research Press.

Olafsen RN, Viemero V (2000) *Bully/victim problems and coping with stres in school among 10 to 12 year old pupils in Aland, Finland*. *Aggress Behav* 26: 57-65.

Olweus D (1994) *Annotation-Bullying at school: Basic facts and effects of school based intervention program*. *J Child Psychol Psychiatry* 35: 1171-1190.

Öy B (1991) *Çocuklar için depresyon ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması*. *Türk Psikiyatri Derg* 2: 132-137.

Öner N, LeCompte A (1983) *Durumluk/Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları İstanbul.

Pekel N (2004) *Akran zorbalığı grupları arasında sosyometrik statü, yalnızlık ve akademik başarı durumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. H.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Pekel-Uludağlı N, Uçanok Z (2005) *Akran zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarı ile sosyometrik statüye göre zorba/kurban davranış türleri*. *Türk Psikoloji Dergisi* 20 (56): 77-92.

Perry DG, Perry LC, Weiss RJ (1989) *Sex differences in early consequences that children anticipate for aggression*. *Dev Psychol* 25: 312-319.

Prinstein MJ, Boergers J, Vernberg EM (2001) *Overt and relational aggression in adolescents: Social psychological adjustment of aggressors and victims*. *J Clin Child Psychol* 30: 479-491.

Rigby K (2000) *Effects of peer victimization in school and perceived social support on adolescent well-being*. *J Adolesc* 23: 57-68.

Rigby K, Cox I, Black G (1997) *Cooperativeness and bully/victim problems among Australian school children*. *J Soc Psychol* 137: 357-368.

Salmon G, James A, Smith DM (1998) *Bullying in schools: Self reported anxiety, depression, and self-esteem in secondary school children*. *Br Med J* 317: 924-925.

Schuster B (1996) *Aussenseiter in der schule: Prävalenz von viktimisierung und zusammenhang mit sozialem status*. *Z Air Sozialpsychologie* 28: 251-264.

Schwartz D (2000) *Subtypes of victims and aggressors in children's peer groups*. *J Abnorm Child Psychol* 28: 181-192.

Schwartz D, Dodge KA, Coie JD (1993) *The emergency of chronic peer victimization in boys' play groups*. *Child Dev* 64: 1755-1772.

Schwartz D, Forver J, Chang L ve ark. (2002) *Victimization in South Korean children's peer groups*. *J Abnorm Child Psychol* 30: 113-125.

Smith PK (1991) *The silent nightmare: Bullying and victimization in school peer groups*. *Psychologist: Bull Br Psychol Soc* 4: 243-248.

Spielberger CD, Gorsuch RL ve Lushene RE (1970) *Manual for State-Trait Anxiety Inventory*. California Consulting Psychologists Pres.

Şirvanlı-Özen D (2006) *Akran zorbalığına maruz kalmanın yaş, çocuk yetiştirme stilleri ile benlik algısı tarafından yordanma gücü*. *Türk Psikoloji Dergisi* 21: 77-94.

Wolke D, Woods S, Stanford K ve ark.(2001) *Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: Prevalence and school factors*. *Br J Psychol* 92: 673-696.

Yıldırım S (2001) *The relationships of bullying, family environment and popularity*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ: Ankara.